

ДЕРЖАВНА МОВА ЯК ВИРАЗНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-10.03>

ОЛЕНА БІЛОСКУРСЬКА

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

o.biloskurska@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-1005-2165

Анотація. Дослідження присвячене аналізу ролі державної мови як ключового елемента формування національної ідентичності, забезпечення державного суверенітету та соціальної єдності. У роботі підкреслюється, що державна мова виконує не лише функцію комунікації, але й є символом незалежності, культурної ідентичності та територіальної цілісності. На основі рішень Конституційного Суду України аналізується значимість української мови як невід'ємного атрибуту Української держави поряд із державними символами, столицею та територією.

У науковій праці також розглядаються такі ознаки державної мови, як її обов'язковість у функціонуванні державних інституцій, освіті, медійному просторі, правовій площині та діяльності громадських організацій. Підкреслюється її роль як мови офіційного спілкування, що забезпечує єдність державного управління та взаємодії громадян із владою.

Наголошується, що законодавче закріплення статусу української мови як державної розглядається як реакція на тривалу історію русифікації та мовних утисків. Воно забезпечує відновлення культурної самобутності та єдності суспільства в умовах глобалізації, що супроводжується культурною уніфікацією. Науковці визначають державну мову як «системоутворювальний елемент державності», що вимагає комплексних заходів захисту її статусу, чіткого нормативного регулювання та дотримання мовних стандартів.

Зазначено, що публічна дискредитація чи зневага до державної мови розцінюється як зазіхання на конституційний лад України, що потребує правового реагування. Наголошується на необхідності активної участі держави та громадян у захисті й популяризації мови, а також у її інтеграції у всі сфери суспільного життя. Володіння українською мовою є ключовим інструментом консолідації населення, зменшення міжрегіональних розбіжностей та запобігання мовним конфліктам.

Результати дослідження вказують на те, що державна мова виступає гарантом стабільності, соціальної гармонії та культурного розвитку. Її правовий статус має вирішальне значення для підтримання державної єдності, забезпечення територіальної цілісності та зміцнення національної свідомості.

Ключові слова: державна мова, національна ідентичність, державний суверенітет, мовна політика, захист державної мови, рішення Конституційного Суду України, правові позиції, національна безпека, інтеграція, нація, атрибут держави, державні символи, обов'язок, гідність, цінності.

THE STATE LANGUAGE AS AN EXPRESSION OF NATIONAL IDENTITY: A CONSTITUTIONAL AND LEGAL APPROACH

UDC 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-10.03>

OLENA BILOSKURSKA

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Public Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

o.biloskurska@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-1005-2165

Abstract. The study is devoted to the analysis of the role of the state language as a key element in

the formation of national identity, ensuring state sovereignty and social unity. The work emphasizes that the state language performs not only the function of communication, but is also a symbol of independence, cultural identity and territorial integrity. Based on the decisions of the Constitutional Court of Ukraine, the significance of the Ukrainian language is analyzed as an integral attribute of the Ukrainian state along with state symbols, the capital and the territory.

The scientific work also examines such features of the state language as its obligation in the functioning of state institutions, education, the media space, the legal sphere, and the activities of public organizations. Its role as the language of official communication, which ensures the unity of state administration and the interaction of citizens with the authorities, is emphasized.

It is emphasized that the legislative consolidation of the status of the Ukrainian language as the state language is considered as a reaction to the long history of russification and linguistic oppression. It ensures the restoration of cultural identity and unity of society in the conditions of globalization, which is accompanied by cultural unification. Scientists define the state language as a "system-forming element of statehood", which requires complex measures to protect its status, clear normative regulation and compliance with language standards.

It is noted that public discrediting or contempt for the state language is considered an encroachment on the constitutional system of Ukraine, which requires a legal response. The need for active participation of the state and citizens in the protection and popularization of the language, as well as its integration into all spheres of public life, is emphasized.

The results of the study indicate that the state language acts as a guarantor of stability, social harmony and cultural development. Its legal status is crucial for maintaining state unity, ensuring territorial integrity and strengthening national consciousness.

Key words: state language, national identity, state sovereignty, language policy, protection of the state language, decision of the Constitutional Court of Ukraine, legal positions, national security, integration, nation, attribute of the state, state symbols, duty, dignity, values.

Державна мова відіграє ключову роль у формуванні та збереженні національної ідентичності, виступаючи водночас засобом комунікації, культурного вираження і символом державного суверенітету. У більшості країн світу державна мова є важливим символом незалежності, що закріплюється на нормативному рівні як основний інструмент функціонування державних інституцій і взаємодії громадян із владою. На думку відомих українських конституціоналістів, «державна мова відрізняється від інших за такими ознаками, як: 1) мова офіційного спілкування громадян певної держави; 2) офіційна мова діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; 3) мова, обов'язкова для вивчення у закладах освіти; 4) мова державних ЗМІ; 5) основна мова в діяльності політичних партій та інших громадських об'єднань; 6) офіційна мова політичних, освітніх, наукових та інших форумів» [1, с. 96].

Згідно зі ст. 10 Конституції України, «державною мовою в Україні є українська мова» [2], ст. 1 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» закріплює також положення про те, що «єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова. Статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації» [3], в Рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 наголошується, що «українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом» [4]. Відповідно, законодавче закріплення української мови як державної безпелеційно підкреслює її значущість у процесі утвердження національної єдності після тривалих періодів русифікації, інших мовних утисків та є важливою складовою частиною української національної ідентичності.

Метою наукового дослідження є всебічний аналіз ролі державної мови як виразника національної ідентичності з конституційної точки зору.

У науковій юридичній літературі останніх років певна увага була приділена дослідженню окремих питань щодо врегулювання мовних відносин в Україні, зокрема, історико-правовим засадам розвитку, порівняльно-правовим аспектам врегулювання мовних відносин у зарубіжних країнах та в Україні, питанням реалізації державної мовної політики України. Зазначені питання були предметом наукових інтересів таких учених: М. Бігарі, О. Бориславської, В. Горбатенка, Г. Євсєєвої, Н. Занкевич, О. Зозулі, І. Кресіної, О. Мельничук, М. Мельничук, О. Никорак, С. Пеньковської, Т. Подорожної, Т. Рябенко,

Є. Филипець та інших. Проте, незважаючи на наявний науковий доробок щодо аналізу окремих питань статусу державної мови в Україні, залишається не досить дослідженим питання щодо чіткого виокремлення значимості статусу державної мови в контексті національної ідентичності. Актуальність такої тематики пояснюється ситуацією в політичному та громадському житті країни ще з 2014 року та набула особливого загострення з лютого 2022 року з початком повномасштабного вторгнення та загарбницької війни росії проти України.

Як звертають увагу у спеціальній науковій літературі: «Мова – найважливіша ознака національної самоідентифікації не тільки людини та її духовної культури, а й держави загалом» [8, с. 61]. І. Кресіна, В. Горбатенко наголошують: «Мова – це гарантія національної безпеки, територіальної цілісності, національної свідомості та історичної пам'яті. Необхідність правового закріплення, чіткість та прозорість у регулюванні мовної політики забезпечують ефективне регулювання відносин між членами суспільства, захист та узгодження суспільних, групових та індивідуальних інтересів, що є однією зі складових частин визначення поняття держави поряд із такими важливими ознаками, як суверенітет, політична влада, апарат управління та примусу, наявність грошової одиниці тощо. Тобто це питання треба розглядати як завдання державної ваги, без вирішення якого будуть загострюватися такі важливі та фундаментальні для існування країни питання миру, спокою, злагоди» [6, с. 335].

Вважаємо, що мова є носієм культурної пам'яті та світогляду нації. Через неї передаються народні традиції, літературна спадщина, фольклор і цінності. Утвердження, забезпечення, поширення та захист державної мови сприяють збереженню самобутності нації в умовах глобалізації, яка нерідко супроводжується культурною уніфікацією.

«Українська мова, як природна мова титульної нації, що зародилася та еволюціонує синхронно з народом, закономірно визнана на конституційному рівні державною мовою. Вона є засобом ідентифікації української нації, що усвідомлює більшість населення України» [7, с. 39]. Це визначив у своїй правовій позиції також Конституційний Суд України в рішенні № 1-р/2021 від 14.07.2021 року щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: «Як визначальний чинник і головна ознака ідентичності української нації, яка упродовж багатьох віків проживає на споконвічно своїй території та становить абсолютну більшість населення України, українська мова завдяки закладеному в ній самій націєтвірному началу є базовим системотвірним складником української державності та її основою. Як мова автохтонного, найчисельнішого й титульного етносу українська мова має статус єдиної державної мови в Україні, що відповідає світовій практиці» [8]. На думку С. Пеньковської, однією з основних функцій державної мови є націєтворча функція, яка «полягає в тому, що через взаємне спілкування частин представників населення однією мовою відбувається формування їхньої спільної ідентичності (ідентичності як приналежності до однієї нації) та їхнє об'єднання» [9, с. 194].

На нашу думку, мова є не лише засобом комунікації, але й фундаментальною основою державності, національної безпеки, культурної ідентичності та громадської єдності. Державна мова сприяє інтеграції громадян у спільний соціокультурний простір і використання української мови в освіті, інформаційному просторі, правовій площині та інших сферах суспільної діяльності забезпечує ефективну взаємодію між представниками різних регіонів і соціальних груп.

Окрім того, українська мова є невід'ємним атрибутом Української держави, що сприяє консолідації нації. Так, у рішенні Конституційного Суду України № 8-рп/08 від 22.04.2008 р. щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України (справа про мову судочинства) визначено, що «статус української мови як державної є складовою конституційного ладу держави нарівні з її територією, столицею, державними символами» [10]. Також у вже згадуваному нами рішенні Конституційного Суду України № 1-р/2021 від 14.07.2021 року визначено: «Поряд із Державним Прапором України, Державним Гербом України та Державним Гімном України українська мова є невіддільним атрибутом Української держави. Тому будь-які прояви зневаги до державної мови слід розцінювати як такі, що ганьблять саму державу, а отже, є недопустимими. Публічний глум над українською мовою або її умисна дискредитація є зазіханням на конституційний лад України, образою національної гідності її громадян, що має бути переслідуючим за законом. Застосування української мови має відповідати стандартам державної мови. Порушення стандартів і порядку застосування української мови є неприпустимим» [8].

Своєю чергою в науковій площині поняття державної мови теж трактується через атрибут держави, а саме «державна мова – один із атрибутів держави, закріплена законодавством мова титульної нації, сфери обов'язкового використання якої визначені Конституцією та законами, для якої державою встановлюється комплекс заходів із захисту задля гарантування її статусу» [9, с. 194]. Відповідно, як зауважує О. Бориславська: «Державна політика України у мовній сфері має бути виваженою та повинна будуватися передусім на визнанні ключової ролі державної мови для національної державності, на виконанні Україною взятих на себе зобов'язань у сфері мовних відносин, а також на врахуванні національних особливостей функціонування української мови, її «співіснування» з іншими мовами в історичному контексті» [11, с. 17]. Тому визнання української мови рівною державним символам підкреслює її виняткове значення як символу єдності та державності та потребує узгодженої, належним чином структурованої мовної політики, що спрямована на захист і популяризацію української мови. Будь-які спроби дискредитації державної мови слід розцінювати не лише як суспільне явище, але й як правове порушення, що загрожує стабільності конституційного ладу.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що державна мова є не лише засобом комунікації, але й невід'ємним елементом національної ідентичності, фундаментальною основою державності та національної безпеки, формуючи культурну та соціальну єдність суспільства. Правове закріплення статусу української мови як державної базується на її функції як системоутворювального елемента української нації, що визнається як науковими дослідженнями, так і рішеннями Конституційного Суду України.

Через мову передаються національні цінності, культурна пам'ять та історичний досвід, а її функціонування в освітньому, медійному, правовому просторі сприяє формуванню єдиної ідентичності громадян та забезпеченню стійкості держави. Захист і популяризація державної мови вимагають не лише законодавчих гарантій, але й активної участі громадян у її збереженні. Володіння державною мовою є ключовим для інтеграції населення у спільний суспільний простір, запобігання сепаратизму та мовним конфліктам.

REFERENCES

1. Pohorilko V. F. (1998). *Derzhavna mova. Yurydychna entsyklopediia* : v 6 t. Redkol. : Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. Kyiv : «Ukr. entsykl». T. 2: D–J. 744 s. [in Ukrainian]
2. Konstytutsiia Ukrainy, pryjniata na p'iatij sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 15.11.2024). [in Ukrainian]
3. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrains'koi movy iak derzhavnoi: Zakon Ukrainy vid 25.04.2019 № 2704-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#n401> (data zvernennia: 15.11.2024). [in Ukrainian]
4. Rishennia Konstytutsijnoho Sudu Ukrainy vid 14 hrudnia 1999 r. № 10-rp/99 (sprava pro zastosuvannia ukrains'koi movy). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2#w1_1 (data zvernennia: 15.11.2024). [in Ukrainian]
5. Yevsieieva H. P. (2011). *Derzhavna movna polityka v Ukraini: symptomy ta syndromy. Visnyk Prydniprov's'koi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury*. № 9 (162). S. 61–64. [in Ukrainian]
6. Kresina I. O., Horbatenko V. P. (2008). Osnovni napriamy pravovoho rehuliuвання movnoi polityky. *Movna sytuatsiia v Ukraini: mizh konfliktom i konsensusom*: monohrafiia. Kyiv : IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy. S. 335–342. [in Ukrainian]
7. Mel'nychuk O. F., Mel'nychuk M. O. (2018). Pravovi aspekty derzhavnoi movy iak zasobu identyfikatsii ukrains'koi natsii. *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». Seriia : «Yurydychni nauky»*. № 7 (12). S. 34–41. [in Ukrainian]
8. Rishennia Konstytutsijnoho Sudu Ukrainy pro konstytutsijnost' zakonu pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrains'koi movy iak derzhavnoi vid 14 lypnia 2021 r. № 1-r/2021. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2#w1_6 (data zvernennia: 15.11.2024). [in Ukrainian]
9. Pen'kov's'ka S. (2019). *Derzhavna mova v Ukraini: analiz pravovoho rehuliuвання*. *Molodyj vchenyj. Yurydychni nauky*. № 2 (66). S. 193–199. [in Ukrainian]
10. Rishennia Konstytutsijnoho Sudu Ukrainy schodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsijnosti) statti 15 Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy, statti 7 Tsyvil'noho protsesual'noho kodeksu Ukrainy (sprava pro movu sudochynstva) vid 22 kvitnia 2008 r. № 8-rp/08. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-08#Text> (data zvernennia: 15.11.2024). [in Ukrainian]
11. Boryslavs'ka O. (2017). *Ukrains'ka mova iak derzhavna: ievropejs'ki standarty ta natsional'ni osoblyvosti pravovoho rehuliuвання*. *Ukrains'kyj chasopys konstytutsijnoho prava*. № 3. S. 10–18. [in Ukrainian]

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Погорілко В. Ф. Державна мова. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл». 1998. Т. 2: Д–Й. 744 с.
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.11.2024).
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#n401> (дата звернення: 15.11.2024).
4. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99 (справа про застосування української мови). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2#w1_1 (дата звернення: 15.11.2024).
5. Євсєєва Г. П. Державна мовна політика в Україні: симптоми та синдроми. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2011. № 9 (162). С. 61–64.
6. Кресіна І. О., Горбатенко В. П. Основні напрями правового регулювання мовної політики. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом* : монографія. Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 335–342.
7. Мельничук О. Ф., Мельничук М. О. Правові аспекти державної мови як засобу ідентифікації української нації. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : «Юридичні науки»*. 2018. № 7 (12). С. 34–41.
8. Рішення Конституційного Суду України про конституційність закону про забезпечення функціонування української мови як державної від 14 липня 2021 р. № 1-р/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2#w1_6 (дата звернення: 15.11.2024).
9. Пеньковська С. Державна мова в Україні: аналіз правового регулювання. *Молодий вчений. Юридичні науки*. 2019. № 2 (66). С. 193–199.
10. Рішення Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України (справа про мову судочинства) від 22 квітня 2008 р. № 8-рп/08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-08#Text> (дата звернення: 15.11.2024).
11. Бориславська О. Українська мова як державна: європейські стандарти та національні особливості правового регулювання. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 3. С. 10–18.